

LECTURA ȘI LECTORUL DIN PERSPECTIVA INTERDISCIPLINARITĂȚII

Valentina ENCIU,

doctor în filologie, conferențiar universitar,

(Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova)

246

Speech and Context, 2(III)2011

Abstract

The text states some opinions referring to the concepts of "reader" and "reading" in order to demonstrate the need of their study in several sciences.

Keywords: reader, reading, wating content, reading competence, author, text, meaning.

Rezumat

Textul reiterează unele opinii referitoare la conceptele de „lector” și „lectură” pentru a demonstra necesitatea studierii lor din perspectiva mai multor discipline.

Cuvinte-cheie: lector, lectură, orizont de așteptare, competență lectorală, autor, text, sens.

Lectura presupune contactul cu o operă literară. Problema receptării este una deosebit de importantă în știința literaturii, fiind abordată încă de antici. La Aristotel, în „Poetica”, atestăm ideea că prin receptarea tragediei, comediei, trăim sentimentul de *catharsis* (purificare)⁴⁶³. Renașterea și clasicismul francez remarcă funcția hedonistă a artei. Teoreticienii R. Wellek și A. Warren consideră că unul dintre modurile de existență a operei literare este conceperea ei ca o strictă relație de lectură, în care percepția și interpretarea sunt acelea care produc configurația textului⁴⁶⁴.

În opinia lui Paul Cornea, lectura și receptarea anticipă interpretarea care este o explicație post-factum a textului⁴⁶⁵.

Lectura înseamnă întâlnirea cu textul, adică cu un grup de semne organizate într-un anumit mod în scopul producerii unui sens. Or, sensul textului nu este niciodată finit, el se produce la fiecare întâlnire cu lectorul/receptorul și depinde de experiența și cultura individului. Ideea transpare și din afirmația lui Paul Cornea: „Ea (lectura - n.n.) se adaptează scopului urmărit (vreau să studiez, să mă amuz, să culeg informații, să-mi ațâț fantezia, să-mi intensific viața interioară, să-mi calmez aprehensiunile etc.), în egală măsură naturii textului (poezie, manual literar etc.), dar nu mai puțin circumstanțelor (bună sau rea dispoziție, stare de vigilență sau oboseală, ambianță zgomotoasă ori solitară etc.)⁴⁶⁶.

Lectorul este un factor esențial, implicat în procesul comunicării literare, conferind prin lectură ansamblului de semne un conținut de sens.

⁴⁶³Aristotel, 1965, p. 68.

⁴⁶⁴Wellek et alii, 1967, p. 195.

⁴⁶⁵Cornea, 1998, p. 59.

⁴⁶⁶Cornea, 1998, p. 10.

Interesul pentru lector a variat ca intensitate de-a lungul timpului. Deplasarea de accent spre lector (cititor/receptor) ca element component al trinității comunicării literare (Autor – Operă – Lector) devine evidentă prin dezvoltarea, în anii '70 ai secolului trecut, în Germania, a esteticii receptării. În opinia reprezentantului notoriu al școlii de la Konstanz, Hans Robert Jauss, fiecare cititor posedă un set de norme, cunoștințe despre literatură, însușite din lecturi anterioare și care constituie „orizontul său de așteptare”. Cu fiecare lectură, el însușește norme noi, se adaptează acestora și, astfel, își modifică „orizontul de așteptare”⁴⁶⁷.

Orice text literar este unul codificat și pentru ca lectorul să se poată apropia de nucleul obiectiv al operei, trebuie să utilizeze câteva coduri. D. W. Fokkema distinge cinci coduri necesare în decodificarea mesajului unui text literar: *codul lingvistic*, *codul literar*, *codul genetic*, *codul perioadei* sau *sociocodul* și *codul ideolectal al autorului*⁴⁶⁸.

Pornind de la codurile generale indicate, lectorul contactează cu opera utilizând și un cod individual de interpretare. Or, fiecare lectură este unică și depinde de starea emotivă, dispoziția psihică, pregătirea estetică a individului în momentul lecturii. În contactul său cu textul literar, lectorul îndeplinește mai multe funcții: *comprehensivă* (de înțelegere), *evaluativă* (de apreciere afectivă sau axiologică), *cooperativă* (de conlucrare)⁴⁶⁹.

Indiferent de intenție și statut, fiecare lector dispune, în momentul contactului cu opera literară, de careva competențe literare care-l fac să reacționeze într-un anumit fel și care îi determină interpretările. Interesul pentru lector și pentru reacțiile lui în fața operei literare, remarcă Jonathan Culler, a determinat apariția unui curent special, preocupat de interpretarea reacțiilor cititorilor, așa-numitul *reader response criticism*, care consideră „înțelesul unui text chiar experiența cititorului (o experiență care include ezitări, speculații și autocorecție)”⁴⁷⁰.

Interpretarea unei opere, consideră J. Culler, „înseamnă a spune povestea citirii ei”⁴⁷¹, care este dependentă de ceea ce teoreticianul german Hans Robert Jauss numea „orizont de așteptare”. Estetica receptării elaborată de Hans R. Jauss motivează reacțiile cititorilor în fața unei noi structuri literare, reacție de acceptare sau neacceptare, precum a fost, de exemplu, cazul literaturii romantice, înfruntată de rezistența valorilor clasice sau atitudinea reticentă a publicului cititor față de literatura modernistă, de avangardă sau cea postmodernă.

⁴⁶⁷apud Vasile, 2000, p. 27.

⁴⁶⁸apud Cornea, 2000, p. 79.

⁴⁶⁹Cornea, 2000, p. 58.

⁴⁷⁰Culler, 2003, p. 74-75.

⁴⁷¹Culler, 2003, p. 75.

Care ar fi condițiile de formare a lectorului? Oricare cititor/lector se formează într-un anumit mediu poetic, este educat în procesul de învățământ, în familie, în societate. Anume în aceste cadre însușește anumite convenții, criterii, norme, de aici atitudinea sa mai mult sau mai puțin contradictorie față de orice noutate literară. Reacția sa în urma lecturii unei opere literare determină modificarea sau nemodificarea setului de „competențe lectorale”⁴⁷² pe care le posedă sau, operând cu termenul lui Hans R. Jauss, a „orizontului de așteptare”.

În același context al întrebării referitoare la constituenții „orizontului de așteptare” al unui lector, teoreticianul Marian Vasile își exprimă opinia conform căreia, în componența acestuia, „intră tradiția poetică, asimilată în școli și în procesul de educație al copilului”, care constituie „factorii cei mai trainici”, esențială îndeosebi fiind „tradiția poetică națională al cărei limbaj fiind limbajul cititorului însuși, devine un bun intim, niciodată abandonat sau abandonabil de cititorul dintr-o țară sau alta”, toate operele noi asimilându-se pe acest fond tradițional autohton⁴⁷³.

În „orizontul de așteptare”, conform altor surse teoretice, intră și numeroase alte dispoziții de alt ordin decât pur artistice: morale, ideologice, religioase, istorice etc. Sunt factori determinanți ai receptării care condiționează o lectură proprie a textului, astfel încât „textul autorului” poate deveni „text al receptorului”, de cele mai multe ori diferit de intenția auctorială, lectura/receptarea fiind o activitate creatoare, deloc pasivă, influențată de contexte sociale, literare, de factori psihologici, teoretici etc.

În eseul „Limita, înțelesul și interpretarea”, Jonathan Culler aduce argumente probante în favoarea tezei că lectura/interpretarea sunt practici sociale, diferite în funcție de perspectiva pe care și-o adoptă lectorul, însă în ultima instanță, toate tipurile de lecturi, de la cele familiare până la cele hermeneutice, se pot reduce la invariabilul „despre”: despre ce e vorba în această operă?

Școlile și mișcărilor teoretice ca versiuni ale hermeneuticii nu sunt, în opinia lui J. Culler, decât „tendențe de a da anumite tipuri de răspunsuri la aceeași întrebare („despre ce e vorba într-o operă literară?”), numai că le suprapun pe o anumită terminologie: „lupta de clasă” (marxism), „posibilitatea de a unifica experiența” (Noua Critică), „complexul lui Oedip” (psihanaliza), „reprimarea forțelor subversive” (noul istoricism), „asimetria relațiilor dintre sexe” (feminism), „natura autodeconstructivă a textului (deconstrucția), „puterea represivă a imperialismului” (teoria post-colonială), „matricea heterosexuală” (gay and lesbian studies)⁴⁷⁴.

Opera literară este un obiect al experienței de lectură, dar nu o poți reduce la orice. Ea este o construcție obiectivă, autosuficientă care se revelează prin lectură.

⁴⁷²*ibidem*.

⁴⁷³Vasile, 2000, p. 29.

⁴⁷⁴Culler, 2003, p. 76.

Întrebarea fundamentală este ce anume determină sensul operei?

Un răspuns univoc și exhaustiv la această întrebare nu există. S-a afirmat, în literatura de specialitate, că sensul operei ar echivala cu textul, fie cu contextul, fie cu lectorul/cititorul, fie cu intenția auctorială. Fiecare variantă de răspuns suscită și generează numeroase argumente pro și contra, problema rămânând în permanență deschisă.

Indubitabil, sensul operei nu este ceva simplu, ușor de determinat, este o noțiune inefabilă.

Cel mai vehiculat și vechi argument este cel conform căruia textul ar echivala cu cel care l-a produs, adică cu autorul, ar fi o realizare a intenției sale auctoriale.

Cine este autorul? Autorul este individul creator de literatură, este persoana care elaborează un text literar. Orice text literar, artistic se creează pe terenul culturii și gândirii auctoriale, fiind o expresie subiectivă, emoțional-reflexivă asupra realității. Prin intermediul imaginilor artistice, autorul creează universuri paralele lumii reale.

Prin capacitatea sa de a crea artisticul, autorul implică afectiv cititorul/receptorul, îl face un coautor al textului, îi oferă posibilitatea „să trăiască” în planul acestui univers, în momentul în care se integrează artei. Autorul este o persoană bine individualizată, profesionalizată. Opera lui este expresia erudiției, a cunoștințelor retorice, a unei mentalități culturale.

Autorul unei opere lirice își exteriorizează propria subiectivitate. Autorul unei opere epice și dramatice este creatorul personajelor, al naratorului/naratorilor, al subiectului, al acțiunii, al conflictelor etc.

Însă opera literară nu poate fi identificată nici cu experiența creatoare, nici cu percepția ei: „Ea este altceva decât crede că a lăsat în ea cel care a creat-o și mai mult decât descoperă în ea cel care o interpretează”⁴⁷⁵.

Orice operă literară depășește intenția auctorială, deoarece ea nu se constituie doar din elementele introduse cu intenție de către autor. Indiscutabil, la constituirea textului participă și factori venind din inconștientul și subconștientul autorului. Opera este rezultatul unei experiențe totale. Exemple edificatoare, în acest sens, prezintă R. Wellek și A. Warren: „(...) mentalitatea barocă se constituie într-o mișcare estetică mult mai puternică și mai originală decât au crezut artiștii baroci și criticii lor. Zola, care a elaborat o întreagă teorie științifică despre romanul experimental, al cărui reprezentant se consideră, a scris, în realitate, romane melodramatice și simbolice. Gogol se considera un reformator social al Rusiei, dar, în realitate, a scris romane și povestiri cu caracter fantastic și grotesc”⁴⁷⁶.

Actul lecturii realizat de către lector instituie o relație literară cu textul, care nu este decât o modalitate de interpretare, de revelare a existenței ei, care

⁴⁷⁵Crăciun, 2003, p. 104.

⁴⁷⁶Wellek et alii, 1976, p. 199.

este, în opinia autorilor americani R. Wellek și A. Warren, „un sistem de norme, de noțiuni ideale care sunt intersubiective. Trebuie să se considere că ele există în ideologia colectivă, se schimbă odată cu aceasta și sunt accesibile numai prin experiențe intelectuale, bazate pe structura sonoră a propozițiilor”⁴⁷⁷.

De aici, concluzia firească că problema lectorului și a lecturii necesită un studiu complex din perspectiva mai multor discipline: știința textului, semiologie, psihanaliza, sociologie etc.

Bibliografie

- ARISTOTEL. *Poetica*. București: Editura Academiei, 1965 [=Aristotel, 1965].
- CORNEA, Paul. *Introducere în teoria lecturii*. Iași: Editura Polirom, 1998 [=Cornea, 1998].
- CRĂCIUN, Gheorghe. *Introducere în teoria literaturii*. Chișinău: Editura Cartier, 2003 [=Crăciun, 2003].
- CULLER, Jonathan. *Teoria literară* (traducere de Mihaela Dogaru). București: Editura „Cartea Românească”, 2003 [=Culler, 2003].
- TIUTIUCA, Dumitru. *Teoria literară*. Iași: Institutul European, 2002 [=Tiutiuca, 2002].
- VASILE, Marian. *Teoria literaturii*. București: Editura Atos, 1997 [=Vasile, 1997].
- VASILE, Marian. *Introducere în teoria genurilor literare*. București: Editura Fundației „România de Măine”, 2000 [=Vasile, 2000].
- PARFENE, Constantin. *Teorie și analiză literară*. București: Editura Științifică, 1993 [=Parfene, 1993].
- ȚUGUI, Grigore. *Interpretarea textului poetic*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1997 [=Țugui, 1997].
- WELLEK, Rene, WARREN, Austin. *Teoria literaturii*. București: EPLU, 1967 [=Wellek et alii, 1967].

⁴⁷⁷Wellek et alii, 1976, p. 207-208.